

GeoMetodika

FÖLDRAJZ SZAKMÓDSZERTANI FOLYÓIRAT

4. évfolyam 2. szám
2020

GeoMetodika

FÖLDRAJZ SZAKMÓDSZERTANI FOLYÓIRAT

4. évfolyam 2. szám
2020

GeoMetodika – Földrajz szakmódszertani folyóirat

a Magyar Földrajzi Társaság folyóirata

A társaság székhelye: 1142 Budapest, Erzsébet királyné útja 125.

Felelős kiadó: dr. Csorba Péter

Felelős szerkesztő: dr. Makádi Mariann

Főszerkesztő

dr. Makádi Mariann

Szerkesztők

dr. Horváth Gergely, dr. Pál Viktor, Sándor József

Rovatszerkesztők

Tanulmányok – dr. Horváth Gergely, Módszertani műhely – dr. Makádi Mariann, Kaleidoszkóp – Arday István,

Kitekintő – Ütőné dr. Visi Judit

A szerkesztőbizottság elnöke

dr. Farsang Andrea

A szerkesztőbizottság tagjai

dr. Gábris Gyula, dr. Gherdán Katalin, dr. Karancsi Zoltán, dr. Kern Anikó, dr. Kormány Gyula,

dr. M. Császár Zsuzsa, dr. Nagyváradai László, dr. Pajtkókné dr. Tari Ilona, dr. Probáld Ferenc, dr. Szabó József,

dr. Szilassi Péter, dr. Teperics Károly, Guba András, Mácsai Anetta

Technikai szerkesztő

dr. Kőszegi Margit

Szakmai támogatók

A szerkesztőség elérhetőségei

Elektronikus levelezési címünk: szerkesztoseg.geometodika@gmail.com

Postai címünk: ELTE TTK FFI Földrajz szakmódszertani csoport GeoMetodika

1117 Budapest, Pázmány P. sétány 1/c. 1-224.

Web: <https://geometodika.hu>

A kéziratokat a következő címre várjuk: szerkesztoseg.geometodika@gmail.com

HU ISSN 2560-0745

A folyóirat DOI azonosítója: <https://doi.org/10.26888/GEOMET>

Megjelenik minden naptári évben három alkalommal.

A folyóiratban megjelenő írások a szerzők véleményét tükrözik, ami nem szükségképpen egyezik a szerkesztőség nézetével.

VARGA GYÖRGY – JAKUS ÁDÁM Gondolatok a Balaton időben változó vízháztartásáról és vízszintszabályozásáról	5
SZENTE ISTVÁN ^{ac} – HARMAN-TÓTH ERZSÉBET – WEISZBURG TAMÁS Geológus kert Tatán: egy jelentős földrajzi és földtani bemutatóhely	17
FARSANG ANDREA – ÜTÖNÉ VISI JUDIT Új kihívások a földrajzoktatásban – Nemzeti alaptanterv és kerettanterv – 2020	33
ANGYAL ZSUZSANNA A természetismeret tantárgyat érintő változások a 2020-as Nemzeti alaptantervben és a kerettantervben	47
SERES ZOLTÁN Hatékony földrajztanulás digitális és online médiumok segítségével	53
VASVÁRY KINGA Mozaikok az Omo-völgyi törzsek életéből	71
BURÁNSZKINÉ SALLAI MÁRTA Miért bolondos az április?	85

ÚJ KIHÍVÁSOK A FÖLDRAJZOKTATÁSBAN – NEMZETI ALAPTANTERV ÉS KERETTANTERV – 2020

NEW CHALLENGES IN THE GEOGRAPHICAL EDUCATION – NATIONAL CORE CURRICULUM AND FRAME CURRICULUM – 2020

FARSANG ANDREA^{ac} – ÜTŐNÉ VISI JUDIT^{bd}

^aSzegedi Tudományegyetem, ^bOktatási Hivatal

^cfarsang@geo.u-szeged.hu, ^djudit.uto.visi@gmail.com

Abstract

The aim of the study is to present those sections of the new National Core Curriculum which concern the teaching of Geography, and the frame curricula for Geography. The authors highlight the new contents and attitudes appearing in these documents, and interpret the concept of learning outcome. They also present the characteristics of Geography, an optional subject in year 11.

Keywords: National Core Curriculum, frame curriculum, learning outcome

Bevezető gondolatok

Hosszú várakozás után január utolsó napján megjelent a módosított [Nemzeti alaptanterv](#) a Magyar Közlöny 2020. évi 17. számában és néhány héttel később nyilvánosak lettek a ráépülő [általános iskolai](#) és [gimnáziumi](#) kerettantervek is.

Jelen tanulmány célja nem elsősorban a Nemzeti alaptanterv és a kerettantervek részletes elemzése, hanem sokkal inkább azoknak a változásoknak a kiemelése, amelyek az elkövetkezendő években meghatározzák a földrajzoktatás tartalmi, szakmódszertani és időbeli lehetőségeit. A cikk szerzői szeretnék felhívni a figyelmet a Nemzeti alaptanterv bevezető, általános részében megfogalmazottakból adódó kihívásokra, kedvező és kedvezőtlen változásokra. Emellett bemutatják a földrajz tantárgy tartalmával és fejlesztési céljaival kapcsolatban a Nemzeti alaptantervben és a kerettantervekben megfogalmazott elvárásokat, ezeknek a hagyományokra épülő, illetve azoktól eltérő újszerű vonásait, a **fejlesztés új hangsúlyait**. Segítséget kívánnak nyújtani az új szabályozó dokumentumok közös és helyes értelmezésében, a változások szaktudományi, pedagógiai és oktatáspolitikai hárterének és következményeinek feltárásában.

A Nemzeti alaptanterv földrajzos szemmel

Számunkra természetesen a **Nemzeti alaptanterv** földrajzi vonatkozású dokumentumrészei a legfontosabbak, de a dokumentum általános célkitűzésekkel, elvárásokkal foglalkozó bekezdéseit átolvasva – ahol az óraszámokkal is szembesültünk – érdemes az óraszám sajnálatos csökkenése mellett néhány egyéb változást is kiemelni.

Fontosak, időszerűek, a földrajzi dokumentumrészekben is alapvető törekvésként tetten érhetők az I.1.2. „Egységesség és differenciálás, módszertani alapelvek” fejezetben megfogalmazottak, amiből csupán a bevezető gondolatokat idézzük: „Az aktív tanulás a tanulónak a tanulási tevékenységekben történő részvételét hangsúlyozza. A tanulási tevékenység legfőbb célja olyan tanulói kompetenciák fejlesztése, amelyek lehetővé teszik az ismereteknek különböző helyzetekben történő kreatív alkalmazását. A **tevékenységekre épülő tanulásszervezési formák** segítik a tanulót a tanulási eredmények által kijelölt ismeretek megszerzésében, és ezen keresztül a kompetenciák fejlesztésében.” Mindez a mindennapi tanítási gyakorlatot nagy kihívások elé állítja, hiszen az aktív tanulást lehetővé tevő módszerek igen időigényesek.

Ugyanakkor – ahogy az már korábban, a vitára bocsátott változat esetében megjelent – sajnos újabb **óraszámcsökkenés** következett be a földrajz (és a természettudományos tantárgyak) esetében. Ez most a gimnáziumi földrajzoktatást érintette, a 9. és a 10. évfolyamon a korábbi összesen 4 óra helyett csak 3 óra jut tantárgyunk oktatására. Az óraszámfelosztás alapján az gondolható, hogy a csökkenés csak a 10. évfolyamot érinti, de a valóságban ez nem így van. A változás természetesen kihat a teljes gimnáziumi földrajzoktatásra és a megszokott tananyagelrendezés (9. évfolyam természetföldrajz, 10. évfolyam társadalomföldrajz) teljes újragondolását igényli (1. táblázat). A már korábban lecsökkent általános iskolai óraszámok tükrében különösen fontos, hogy építhessünk a környezetismeret és a természettudomány tantárgyakra, amelyek jelentős arányban tartalmazznak földrajzi témákat. Saját tanítási tevékenységünk megtervezésekor tudatosan kell építeni ezekre a tartalmakra a magasabb évfolyamokon is.

Évfolyam	7. évfolyam	8. évfolyam	9. évfolyam	10. évfolyam
Óraszám	2	1	2	1

1. táblázat. A földrajz heti órászáma a NAT-2020 alapján

Az viszont egyértelműen kedvező változás, hogy a **11. évfolyamon** megteremtődött a **földrajzoktatás lehetősége**. Erről ezt olvashatjuk a rendeletben (Melléklet I. Rész I.2.1. pont): „A természettudományos ismeretek és kiemelten a matematikai, természettudományos, mérnöki-műszaki és informatikai (a továbbiakban: MTMI) készségek fejlesztése érdekében a gimnáziumban a 11. évfolyamon azon tanulóknak, akik nem tanulnak emelt óraszámú vagy fakultáción természettudományos tantárgyat, egy jelenségek vizsgálatán alapuló, komplex szemléletmóddal oktató, a természettudományos műveltséget bővítő tantárgyat kell felvennie, illetve a fenti elvek mentén oktató természettudomány integrált, fizika, kémia, biológia, földrajz moduljai közül az egyiket heti két óra időkeretben”.

Változás a korábbi alaptantervekhez képest, hogy a földrajz elvesztette ugyan önálló műveltségterületi létét, de nem olvadt bele egyik tudásterületbe sem, hanem a hagyományos természettudományos kapcsolat fennmaradása mellett **önálló részterület** lett. Ezt tükrözi a tanulási terület elnevezése is: **természettudomány és földrajz**. Ezzel megerősödött és általánosan elfogadottá vált a földrajznak a tudományterületeket összekapcsoló, **integráló** szerepe, amit az is alátámaszt, hogy ismeretrendszerében a természettudományi és a társadalomtudományi tartalmak közel azonos súllyal jelennek meg. Ezzel talán elhárult az a korábbi fejlesztések során többször is felvetődött elképzelés, hogy külön műveltségi területben kapjanak helyet a természet- és a társadalomföldrajzi tartalmak.

Ha végigolvassuk az általános elveket leíró bevezető részt, feltűnik, hogy átalakultak a kulcskompetenciák, és azok **általános kompetenciák** elnevezéssel jelennek

2012-es NAT	2020-as NAT
Anyanyelvi kommunikáció	A kommunikációs kompetenciák (anyanyelvi és idegen nyelvi)
Idegen nyelvi kommunikáció	
Matematikai kompetencia	A matematikai, gondolkodási kompetenciák
Természettudományos és technikai kompetencia	
Digitális kompetencia	A digitális kompetenciák
Szociális és állampolgári kompetencia	A személyes és társas kapcsolati kompetenciák
Kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia	Munkavállalói, innovációs és vállalkozói kompetenciák
Esztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképesség	A kreativitás, a kreatív alkotás, önkifejezés és kulturális tudatosság kompetenciái
A hatékony, önálló tanulás	A tanulás kompetenciái

2. táblázat. A kulcskompetenciák és az általános kompetenciák a 2012-es és a 2020-as Nemzeti alaptantervben

meg. Számuk a korábbi kilencről hétre csökkent, és tartalmuk is jelentősen változott (2. táblázat). Az általános kompetenciák jellemzői, hogy kizárólagosan egyik tanulási területhez sem köthetők, hanem – változó mértékben és arányban ugyan –, de minden tantárgy tanulási-tanítási folyamatába beépülnek, így meg kell jelenniük a földrajz tanításában is. Az új fejlesztési feladatok és hangsúlyok szükségessé teszik az eddigi tantárgyi fejlesztési feladatok átgondolását és átalakítását. A természettudományos és technikai kompetencia a módosított alaptantervben nem jelenik meg önállóan. Ennek oka, hogy ezek a feladatok alapvetően egy tanulási területhez (természettudomány és földrajz) kötődnek, és megvalósításuk is ezekben lehet releváns elvárás. Ezért a fejlesztési feladatokat is az ide kapcsolódó tantárgyak alaptantervi és kerettantervi elvárásaiban találjuk meg. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy egyes – korábban ide tartozó – fejlesztési elvárások beépültek más fejlesztési területekbe, például a matematikai, gondolkodási kompetenciákba vagy a digitális kompetenciákba.

Földrajzoktatás a Nemzeti alaptantervben

Ezek után vizsgáljuk meg a Nemzeti alaptantervben megjelenő, a földrajzoktatással kapcsolatban megfogalmazott elvárásokat! A korábbi alaptantervekhez hasonlóan most is megfogalmazták a földrajzoktatás alapelveit, általános céljait. Ebben a bevezető részben a korábbi tantervekhez képest nagyobb hangsúlyt kapnak olyan feladatok, mint a saját tevékenységeken, a köznapi megfigyeléseken és tapasztalatokon alapuló földrajztanítás, a természeti-környezeti és a társadalmi-gazdasági folyamatok szintézise, a jelen eseményeire épülő folyamatértékelés, a problémamegoldás és a jövőképzés. A földrajzoktatás szerepével kapcsolatos legfontosabb üzenet az alábbi idézettel foglalható össze: „A földrajz szemléletformáló, szintetizáló tantárgyként olyan, a hétköznapi életben használható ismereteket, eszközöket, módszereket ad a tanuló kezébe, amelyek segítik a tájékozódást egyre összetettebbé váló világunkban, és hozzájárulnak ahhoz, hogy felnőtt életében felelős, környezettudatos, aktív állampolgárrá váljon”.

Az alaptanterv sajátos szerkesztési vonása, hogy a két oktatási szakasz (a 7–8. és a 9–10. évfolyam) jellemzőit, sajátos vonásait egymás után mutatja be. Elsőként a tantárgy tanításának specifikus jellemzőit veszi sorra a 7–8. évfolyamon, majd a 9–10. évfolyamon. Ezt követően ugyancsak így veszi sorra az egyes oktatási szakaszok témaköreit és végül a tanulási eredményeket. Ez abból a szempontból jó, hogy összevethetők az egymást követő oktatási szakaszok elvárásai, de megnehezíti az egyes oktatási szakaszok belső összefüggéseinek teljes átlátását.

Az alaptantervben folytatódott az a tartalmi és szemléleti átalakulás, amely az 1995-ös NAT-tal kezdődött meg a földrajzoktatásban. Az eddigi eredmények megtartása mellett ugyanakkor új vonások is megjelentek. Ilyen új vonás, hogy a térszemlélet fejlesztésének hagyományos logikájával szakítva a **7–8. évfolyam** földrajzi tananyaga a tartalmakat **a közelitől a távoli felé**, azaz a közvetlen lakóhely (település) felől Magyarország, a Kárpát-medence földrajzán keresztül a kontinentális, majd végül a globális folyamatok felé haladva mutatja be. Ennek indoka, hogy így a tanulók számos, a későbbi tanulási folyamatok szempontjából alapvető jelentőségű földrajzi fogalmat a közvetlen környezetükben történő megfigyelés, tapasztalatszerzés alapján ismerhetnek meg. Ez a tananyagelrendezés elősegíti a természettudomány tantárgyban tanultak hatékonyabb beépítését és elmélyítését is. Ezen tartalmi átszerkesztés vélhetően a hazánk földrajzával kapcsolatos ismeretek megalapozottabb elsajátítását is lehetővé teszi. A földrajzi ismereteket **a tipikus természet- és társadalomföldrajzi folyamatokra, összefüggésekre fűzi fel**, középpontba állítva a földrajzi eredetű problémák komplex bemutatását. A 9–10. évfolyam – a korábbi tantervekhez hasonlóan – a természeti és társadalmi környezet folyamataival, összefüggéseivel, kölcsönhatásaival foglalkozik. A 9. évfolyamon a hangsúly a geoszféra természeti folyamatainak, törvényszerűségeinek, illetve az ezekből eredő veszélyek és kockázatok felismerésére és ezek társadalmi-gazdasági vonatkozásaink összefüggéseire helyeződik. Az óraszámok változása miatt a 9. évfolyamon társadalomföldrajzi tartalmaknak is meg kell jelenniük. A 10. évfolyamon a 21. század társadalmi és gazdasági folyamatainak, illetve az azokat befolyásoló tényezők szerepének bemutatása jelenti a földrajzoktatás fő célját. A középiskolában a korábbi alaptantervhez képest kisebb hangsúlyt kapnak a regionális földrajzi tartalmak. Ennek az az oka, hogy az általános iskolában ilyen szemléletben történik a tananyag feldolgozása, és erre építve, de más elvek alapján célszerű a földrajzi ismeretek bővítése a középiskolában. Szerepet játszott a döntésben az időkeret csökkenése is. Ezeknek köszönhetően a súlypont az általános társadalmi-gazdasági folyamatok összefüggéseinek bemutatására helyeződik. Ezt a koncepciót tükrözi a témakörök oktatási szakaszonkénti elrendeződése is (3. táblázat). A tartalmi átstrukturálás másik hozadéka, hogy **nőtt a tananyagelrendezés linearitása, csökkent a tartalmak ismétlődése**, ami – tekintettel a szűk időkeretre – mindenképpen fontos szempont.

Az alaptanterv a feldolgozandó **témaköröket fejlesztési területekhez kapcsolja**, és az egyes fejlesztési területekhez fogalmaz meg az adott oktatási szakasz végére elérendő tanulási eredményeket (4. táblázat). Ennek köszönhetően az egyes témakörök tartalmi, szemléleti és – bizonyos szempontból – módszertani jellemzőire a fejlesztési

7–8. évfolyam	9–10. évfolyam
Tájékozódás a földrajzi térben	Tájékozódás a kozmikus térben és az időben
Közvetlen lakókörnyezetünk földrajza	A kőzetburok
Magyarország földrajza	A légkör
A Kárpát-medence térsége	A vízburok
Európa és a távoli kontinensek eltérő fejlettségű térségei, tipikus tájai	A geoszféra kölcsönhatásai és összefüggései
A földrajzi övezetesség rendszere	Átalakuló települések, eltérő demográfiai problémák a 21. században
Életünk és a gazdaság: a pénz és a munka világa	A nemzetgazdaságtól a globális világgazdaságig
	Magyarország és Kárpát-medence a 21. században
	A pénz és a tőke mozgásai a világgazdaságban
	Helyi problémák, globális kihívások, a fenntartható jövő dilemmái

3. táblázat. Az egyes oktatási szakaszokhoz kapcsolódó témakörök a NAT-ban

területekhez megfogalmazott tanulási eredmények alapján következethetünk. Az egyes témák módszertani megközelítéséhez a javasolt tevékenységek adnak segítséget. Van két olyan fejlesztési terület (A földrajzi gondolkodás, valamint a földrajzi tartalmú információszerezés és -feldolgozás, digitális eszköz-használat), amelyek nem köthetők konkrét témakörhöz, az ezekben megfogalmazott eredménycélok elérése az egész oktatási szakaszon átívelő feladat.

Új fogalomként jelenik meg a köznevelést szabályozó hazai oktatási dokumentumokban a **tanulási eredmény**, ami az európai oktatásfejlesztésben a 2000-es évek eleje óta használt. A fogalmat az Európai Parlament és Tanács ajánlása így határozta meg: „tudás, készségek, felelősség és autonómia szempontjából meghatározott megállapítások arra vonatkozóan, hogy a tanuló egy tanulási folyamat befejezésekor mit tud, ért és képes elvégezni, függetlenül attól, hogy hol, hogyan, mikor szerezte meg ezeket”. A tanulási eredményekben való gondolkodás új szemléletet is tükröz, mert a súlyt nem a tanítási-tanulási folyamat szabályozására (mit, milyen sorrendben és hány órában tanítunk), hanem a mindenkitől elvárható eredményre helyezi, így nagyobb szabadságot hagy a pedagógusnak a tanítási-tanulási folyamatok helyi igényekhez igazítható megtervezésében. A tanulási eredmények nemcsak az ismeretekre vonatkozóan fogalmazznak meg elvárásokat, hanem az ismeretek alkalmazásának képességére, a tanuláshoz való viszonyra (attitűd) és az önálló, autonóm tanulási tevékenységre vonatkozóan is. Ezekre találunk példákat a földrajz kerettantervben is:

Fejlesztési terület	Kapcsolódó témakör
Földrajzi gondolkodás	Nincs külön témakör, fejlesztése minden témakörben megvalósul
Földrajzi tartalmú információszerzés és feldolgozás, digitális eszköz-használat	
Tájékozódás a földrajzi térben és időben	Tájékozódás a földrajzi térben Tájékozódás a kozmikus térben és az időben
Tájékozódás regionális földrajzi kérdésekben – a földrajzi jellemzők elemzése,	Közvetlen lakókörnyezetünk földrajza Magyarország földrajza A Kárpát-medence térsége Európa és a távoli kontinensek eltérő fejlettségű térségei, tipikus tájai A nemzetgazdaságtól a globális világgazdaságig Magyarország és Kárpát-medence a 21. században
Tájékozódás a geoszféra jellemzőinek és folyamatainak összefüggéseiben Összefüggések felismerése	A földrajzi övezetesség rendszere A kőzetburok A légkör A vízburok A geoszféra kölcsönhatásai és összefüggései
Tájékozódás a világ általános társadalom- és gazdaságföldrajzi folyamataiban	Életünk és a gazdaság: a pénz és a munka világa Átalakuló települések, eltérő demográfiai problémák a 21. században A nemzetgazdaságtól a globális világgazdaságig A pénz és a tőke mozgásai a világgazdaságban
Tájékozódás a globális problémák összefüggéseiben	Európa és a távoli kontinensek eltérő fejlettségű térségei, tipikus tájai Átalakuló települések, eltérő demográfiai problémák a 21. században Helyi problémák, globális kihívások, a fenntartható jövő dilemmái

4. táblázat. A fejlesztési területek és a témakörök kapcsolata a NAT-ban

- **ismeret:** „ismeri a kőzetburok folyamataihoz kapcsolódó földtani veszélyek okait, következményeit, tér- és időbeli jellemzőit, illetve elemzi az alkalmazkodási, kármelegelőzési lehetőségeket, magyarázza a monetáris világ működésének alapvető fogalmait, folyamatait és azok összefüggéseit, ismer nemzetközi pénzügyi szervezeteket”.
- **képesség:** „összehasonlít, illetve komplex módon, problémaközpontú megközelítéssel vizsgál pl. hazai nagytájakat, tájakat, régiókat, településeket; pénzügyi lehetőségeit mérlegelve egyszerű költségvetést készít, értékeli a hitelfelvétel előnyeit és kockázatait”.
- **attitűd:** „tudatában van a személyes szerepvállalások értékének a globális vízgazdálkodás és éghajlatváltozás rendszerében; érdeklődik más országok földrajzi jellemzői, kultúrája, hagyományai iránt”.

- **autonómia:** „társaival együttműködésben old meg földrajzi témájú feladatokat, képes a tudásmegosztásra; képes földrajzi ismeretei önálló bővítésére és rendszerezésére”.

A földrajz kerettantervek

A Nemzeti alaptanterv a köznevelés általános célkitűzéseit, fejlesztési feladatait és az egyes tudományterületek (műveltségterületek) fő tartalmi kereteit határozza meg. Az erre épülő **kerettantervek** ültetik át a tanítási-tanulási folyamatba az alaptantervben meghatározott elvárásokat. Ezért jóval konkrétabb útmutatást tartalmaznak a pedagógusok számára, és megteremtik a helyi tantervek kialakításának kereteit. A kerettanterveket a földrajz esetében a 7–8., a gimnáziumok 9–10. és új elemként a 11. évfolyamára készítették el. A hat- és nyolcévfolyamos gimnáziumok számára korábban sem készült külön kerettanterv, illetve ha volt ilyen, az lényegesen nem tért el a 7–8. és 9–10. évfolyam tanterveitől. Külön kerettantervek elkészítését az azonos óraszámok és a korábbiaknál több lineáris vonást hordozó új kerettantervek sem teszik szükségessé. A kerettantervek tananyagának összeállítása lehetővé teszi, hogy maradjon idő az ismeretek elmélyítésére, rendszerzésére és a helyi igényeknek, képzési-szervezési sajátosságoknak megfelelő differenciálásra is.

A kerettantervek az egyes oktatási szakaszra jellemző **általános célkitűzések** megfogalmazásával kezdődnek és minden esetben kiemelik az adott képzési szakasz fő fejlesztési-tartalmi céljait. Ezt követően felsorolják azokat a konkrét **fejlesztési feladatokat**, amelyek a földrajzi gondolkodás, valamint a földrajzi-környezeti tartalmú információszerzés és -feldolgozás, a digitális eszközhasználat készségének fejlesztését segítik és minden témakör feldolgozásához kapcsolódnak. Ezek azok a fejlesztési területek, amelyek kiemelt szerepére már a Nemzeti alaptanterv elemzésekor utaltunk.

Egy összefoglaló táblázatban megismerhetjük az adott oktatási szakaszban feldolgozandó témaköröket és az erre javasolt időkeretet (5. és 6. táblázat). Ezt követi az egyes témakörök tartalmának bemutatása, amiket a tanulási eredmények, a fejlesztési feladatok, az ezekhez kapcsolódó ismeretek és a fogalmak, illetve több témakörben a topográfiai fogalmak felsorolása alapján ismerhetünk meg. A fogalmak felsorolása nem tekinthető teljesnek, csupán a témakör feldolgozásához elengedhetetlen **kulcsfogalmak** jelennek meg. A topográfiai fogalmak között ugyancsak a legtipikusabbak, legjellemzőbbek kerültek felsorolásra. Fontos támpontot adnak a pedagógusok számára a helyi tantervek és a tanítási-tanulási tevékenységek megtervezéséhez a témakörök végén megjelenő javasolt tevékenységek is. Ezeket átnézve az adott téma szemléleti megközelítéséről kapunk képet.

Az általános iskola 7–8. évfolyama

Az önálló földrajz tantárgy tanítása-tanulása – a korábbi tantervekhez hasonlóan – az általános iskola 7. évfolyamán kezdődik, de földrajzi tartalmakkal már az alsó tagozatos környezetismeret és az 5–6. évfolyamon a természettudomány tantárgy keretében is találkoznak a tanulók. Fontos, hogy az önálló földrajz tantárgy tudatosan építsen a korábban már megszerzett ismeretekre és a már meglévő kompetenciákra. Ahogy azt már korábban is írtuk, az új alaptanterv és az erre épülő kerettanterv a földrajzi tér megismerésekor a lakóhely, azaz a közvetlen környezet megismeréséből indul ki és fokozatosan tágítja a földrajzi teret (lakóhely → Magyarország → Kárpát-medence → Európa → távoli kontinensek). Ez jelentősen eltér a korábbi tananyagszervezéstől. A **térszemlélet irányváltásának** oka, hogy így erősebb az épülés az alapozó jellegű természetismeretre, lehetőség nyílik a már megismert fogalmak tartalmi bővítésére, a konkrét környezet jellemzőinek megtapasztaláson alapuló megismerésére, a földrajzi ismeretek (tájékozódás, természeti és társadalmi-gazdasági adottságok) megfigyelésen, terepi adatgyűjtésen alapuló elmélyítésére. A szűkebb környezet megismerésére alapozott tudásszerzés mellett szól az is, hogy ezáltal a tanulók közvetlenül és a gyakorlatban ismerhetnek meg olyan elvontabb szakmai fogalmakat, amelyekkel már az általános iskolában is találkoznak a földrajzórán. Ilyen pl. a szolgáltatás, a közlekedés, az épített környezet, a város, a falu, az erőforrás, a környezetátalakítás fogalma. A tananyagelrendezés átalakulását a témakörök korábbiaktól eltérő egymásra épülése is alátámasztja (5. táblázat).

Témakör	Javasolt óraszám	
Tájékozódás a földrajzi térben	4	
Közvetlen lakókörnyezetünk földrajza	5	
Magyarország földrajza	25	
A Kárpát-medence térsége	8	
Európa és a távoli kontinensek eltérő fejlettségű térségei, tipikus tájai	Európa földrajza	22
	Az Európán kívüli kontinensek földrajza	20
A földrajzi övezetesség rendszere	8	
Életünk és a gazdaság: a pénz és a munka világa	10	
Összes óraszám	102	

5. táblázat. A földrajz témakörei az általános iskolai kerettanterv alapján a 7–8. évfolyamon

Az új kerettantervben az általános iskolában marad hangsúlyosabb a **regionális földrajzi szemlélet**, de a középpontban itt is az összefüggések, az ok-okozati kapcsolatok feltárása áll. A szűk időkeret miatt a súly a regionális tartalmak esetében is a világ egésze szempontjából meghatározó társadalmi-gazdasági jelentőséggel bíró, illetve a tipikus térségek bemutatására helyeződik, és arra, hogy ezek feldolgozásán keresztül a tanulók képesek legyenek más tájakról, országokról, térségekről is földrajzi információkat gyűjteni és értelmezni. A korábbiakhoz képest a teljes tananyagon belül nagyobb arányú **Magyarország földrajzának** feldolgozása. A témakör időbeli áthelyezése – a 8. évfolyamról a 7. évfolyamra – szintén a hazánk földrajzának alaposabb elsajátítását szolgálja.

Mivel sok tanuló számára az általános iskola végén lezárul a földrajztanítás, ezért az a cél, hogy a tanulók olyan alapismereteket és kompetenciákat sajátítsanak el, amelyek segítik a mindennapi életben való boldogulást és jó alapot teremtenek a későbbi önálló ismeretszerzéshez. Jellegzetes példa erre az „Életünk és a gazdaság: a pénz és a munka világa” című fejezet, ahol a témakör végére a tanuló „érveket fogalmaz meg a tudatos fogyasztói magatartás, a környezettudatos döntések fontossága mellett; életkori sajátosságainak megfelelő helyzetekben alkalmazza pénzügyi ismereteit (pl. egyszerű költségvetés készítése, valutaváltás, diákállalkozás tervezése)”.

A gimnázium 9–10. évfolyama

Az új gimnáziumi kerettanterv esetében sok a hasonlóságot találunk a korábbi tantervekkel. Az új vonások nem annyira az új témákban, a témák egymásra épülésében, hanem sokkal inkább a szemléleti megközelítésben fedezhetők fel (6. táblázat). Az óraszám csökkenése azonban mindenképpen szükségessé teszi a tananyag elrendezésének újragondolását, ami a társadalomföldrajzi tartalmak 9. évfolyamon történő feldolgozását jelenti. Erre már volt korábban is példa, hiszen a népesség- és településföldrajzi fejezet többször került már a 9. évfolyam végére, de ez várható a még nyomokban előbukkanó regionális földrajzi témákra is.

A 9–10. évfolyam földrajz tananyaga a természeti és társadalmi környezet folyamataival, összefüggéseivel, kölcsönhatásaival foglalkozik, és tudatosan épít az általános iskolában elsajátított földrajzi, természet- és társadalomtudományi ismeretekre. A középiskolai tananyag a múltból kiindulva a **jelen folyamataira, jelenségeire** és azok lehetséges **jövőbeli következményeire** összpontosít, és a korábbiaknál is hangsúlyosabban épít a hagyományos és digitális térképi, grafikai, szöveges forrásokból megszerezhető **információk** irányított, majd egyre önállóbb **feldolgozására**. Tudatosan építi be a tanulási

Témakör	Javasolt óraszám
Tájékozódás a kozmikus térben és az időben	6
A kőzetburok	11
A légkör	9
A vízburok	7
A geoszféra kölcsönhatásai és összefüggései	15
Átalakuló települések, eltérő demográfiai problémák a 21. században	7
A nemzetgazdaságtól a globális világgazdaságig	17
Magyarország és Kárpát-medence a 21. században	9
A pénz és a tőke mozgásai a világgazdaságban	7
Helyi problémák, globális kihívások, a fenntartható jövő dilemmái	14
Összes óraszám	102

6. táblázat. A földrajz témakörei a gimnáziumi kerettanterv alapján a 9–10. évfolyamon

folyamatba a tanulók más forrásokból (média, világháló, utazások stb.) megszerzett földrajzi ismereteit és saját tapasztalatait. Megerősíti, hogy a földrajzoktatás fontosnak tartja a tananyag feldolgozása során elsajátított földrajzi tudás és a mindennapi élet történései, döntéshelyezetei közötti kapcsolatok bemutatását.

A középiskolában az előző kerettantervhez képest nagyobb súlyt kapott az **általános földrajzi megközelítés**, a természeti, a társadalmi-gazdasági és a környezeti folyamatok, illetve ezek jellemzőinek, összefüggéseinek bemutatása és ezzel összefüggésben csökkent a regionális földrajzi tartalmak aránya. A csökkenő időkeret miatt a regionális földrajzi megközelítéssel elsősorban térségek, országcsoportok bemutatásakor találkozunk.

Az új kerettantervben hangsúlyosabban jelenik meg a **gazdasági-pénzügyi nevelés**, a **munka világának** megismertetése és ezeken keresztül a **pályaorientáció** tudatos támogatása. Az általános iskolai alapozás után a középiskolában a fókusz a pénzügyi és a gazdasági folyamatok összefüggéseire tevődik át. A témakör feldolgozásakor azonban továbbra is fő szempont maradt a jól hasznosítható, életközeli ismeretek közvetítése, annak felismertetése, hogy a körültekintő, felelős pénzügyi döntések meghozatala az egyes személyek és az egész társadalom közös érdeke. Emellett a földrajzoktatás már jó ideje hangsúlyozza, hogy fontos feladatának tekinti a **környezeti nevelést**, a tudatos és a környezetért tenni képes magatartás kialakításának támogatását. Ez a vállalás az új kerettantervben mindvégig nyomon követhető.

A **komplex földrajzi szemlélet kialakítása** régóta fontos célja a hazai földrajzoktatásnak. Erre a feladatra az új tantervi szabályozás is kiemelten súlyt fektetett. A középiskolai földrajzoktatás fontos céljává vált a természeti és a társadalmi-gazdasági, a környezeti folyamatok összefüggéseinek és kölcsönhatásainak megismertetése. A komplex megközelítés – túlmutatva a tantárgyi határokon, a lehetőségek figyelembevételével – magába foglalja a történelemmel, illetve a fizikával, a kémiával és a biológiával való tartalmi kapcsolódások tudatos feltárását is. Az összefüggések felismerését és megértését a középiskolában az új alaptantervben önállóan megjelenő, a geoszférák közötti kölcsönhatásokkal foglalkozó téma is segíti.

Új lehetőségek – földrajzoktatás a 11. évfolyamon

Ahogy azt a tanulmány elején írtuk, a módosított alaptanterv megteremtette a lehetőséget annak, hogy a gimnáziumok 11. évfolyamán is tanulhassanak földrajzot a diákok. Tantárgyunk olyan tanulók számára választható, akik nem tanulnak természettudományos tárgyat a 10. évfolyam után, azaz sem emelt szintű képzést, sem fakultációt nem választottak e tárgyak közül.

A 11. évfolyamon a földrajz olyan heti 2 órás tantárgyként **választható**, amelynek önálló és sajátos tartalma van. Ennek az az oka, hogy ez a földrajzoktatás nem lehet érettségire felkészítő foglalkozás, de arra sem használható fel, hogy bepótolja a 9–10. évfolyamon esetlegesen elmaradt tartalmakat. A 11. évfolyamos földrajz olyan problémákra összpontosít, amelyek mindannyiunkat érintenek, olyan kérdésekre keresi a választ, amelyeket mi is naponta felteszünk a hírek hallatán. Világos célja, hogy felkeltse az érdeklődést globalizálódó bolygónk aktuális természeti, társadalmi-gazdasági és környezeti folyamatainak, problémáinak megismerése és megértése iránt, hogy gondolkodásra késztesen saját és Földünk egészének jövőjével kapcsolatban. Ezt támasztják alá a feldolgozandó témakörök is (7. táblázat).

Ha megnézzük a tanulási eredményeket és a fejlesztési feladatokat, azok alapján is megállapíthatjuk, hogy a földrajzoktatás ezen az évfolyamon kiemelten kezeli az aktuális kérdések megvitatását, és a súlyt a tanulók életkori sajátosságaira építve a véleményalkotásra, a felelős döntéshozatal fontosságának felismertetésére, a **szemléletformálásra** helyezi. E témák feldolgozása új kihívásokat jelent a földrajztanárok számára is, hiszen elengedhetetlen a **naprakészség**, az aktuális történések ismerete, a folyamatos ismeretgyűjtés, és mindezek mellett a **tanulói aktivitásra építő, a kooperatív és digitális oktatási módszerek** tanórai alkalmazásában való jártasság.

Témakör	Javasolt óraszám
Energia és nyersanyag – a gazdaság meghatározó elemei – változó igények, átalakuló fogyasztás, erősödő környezeti szemlélet	8
Az élelmiszer-termelés és -fogyasztás környezeti vonatkozásai	8
Demográfiai válsághelyzetek és következményei	8
Szolgáltatások a 21. században – közlekedés, turizmus, internet és a hálózatosodás – dilemmák, ellentmondások, környezeti következmények	8
Az éghajlatváltozás kérdései	7
A víz mint erőforrás – a vízellátás és gazdasági hasznosítás földrajzi vonatkozásai	7
Hulladéktermelés és -felhasználás	7
A természeti katasztrófák és a globális kihívások kapcsolata	8
A környezeti hatások következményei – Élhető marad-e a Föld?	7
Összes óraszám	68

7. táblázat. A földrajz témakörei a 11. évfolyamon a gimnázium kerettanterve szerint

Összegzés

A Nemzeti alaptanterv és a kerettantervek alapján megállapítható, a földrajz esetében fontos fejlesztési cél volt, hogy az új tantervre épülő földrajz szemléletformáló, szintetizáló tantárgy legyen, ami olyan, a mindennapokban használható ismereteket, eszközöket, módszereket ad a tanulók kezébe, amelyek segítik a tájékozódást mind összetettebbé váló világunkban és hozzájárulnak ahhoz, hogy felnőtt életükben felelős, környezettudatos, aktív állampolgárrá váljanak. A jelenlegi fejlesztés – a már elért eredményeket szem előtt tartva – szükségét érezte annak, hogy tovább folytassa a földrajzoktatás szemléleti, tartalmi és módszertani megújítását, ugyanakkor reflektáljon a földrajzoktatással kapcsolatban megfogalmazódott kritikákra, a földrajztanárok által megfogalmazott tananyag-elrendezési problémákra is.

A szabályozó dokumentumokban megfogalmazott fejlesztési feladatok és tanulási eredmények jól tükrözik a földrajzoktatásban a korábbi fejlesztések során már megkezdődött tartalmi és módszertani szemléletváltás folytatódását. Jó lehetőség a 11. évfolyamon is választható földrajz tantárgy bevezetése. Továbbra is megmaradtak, sőt megerősödtek ugyanakkor a földrajzoktatásra fordítható időkeret csökkenéséből adódó nehézségek, amiket tovább nehezített a középiskolai óraszámok arányának megváltozása is. Ezek a változások felhívják a figyelmet arra, hogy a pedagógusoknak ismét újra kell gondolniuk és át kell alakítaniuk eddigi munkájukat. Még kevésbé lesz lehetőség arra – különösen,

ha a tevékenykedtetésre, az önálló tanulást támogató módszerekre helyezük a hangsúlyt –, hogy mindenről a korábbi részletességgel tanítsunk, és még inkább az olyan kompetenciák kialakítását kell megcéloznunk a tananyag feldolgozása során, amelyek egyrészt lehetővé teszik a későbbi önálló földrajzi ismeretszerzést, másrészt felkeltik az érdeklődést a tantárgy által közvetített ismeretek és azok alkalmazása iránt a mindennapi élet különféle döntéshelyzeteiben.

Irodalom

Nemzeti alaptanterv 2012. https://ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf

Kerettanterv 2012. https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2012_nat

https://kerettanterv.oh.gov.hu/02_melleklet_5-8/index_alt_isk_felso.html

https://kerettanterv.oh.gov.hu/03_melleklet_9-12/index_4_gimn.html

Nemzeti alaptanterv 2020. Magyar Közlöny 17. 2020. január 31. pp. 290–446. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8daf918a399a0bed1985db0f/megtekintes>

Kerettanterv 2020.

https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_alt_isk_5_8

https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_gimn_9_12_evf

Az elektronikus dokumentumok utolsó megnyitásának dátuma: 2020. március 10.